

B İ B L İ Y O G R A F Y A

IL VELTRO. 2-4, Anno: XXIII, Marzo - Agosto 1979, 4°, 539 s.
(*Le Relazioni tra l'Italia e la Turchia = İtalya ile Türkiye arasındaki İlişkiler*).

1957'den bu yana "İtalyan Kültürü Dergisi" olarak yayımını sürdüren *Il Veltro*'nun 1979 Mart-Ağustos aylarına ait XXIII. cildinin 2-4. sayıları, Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilere ayrılmış bir "özel sayı" niteliğinde çıktı. Normal sayılarının yanıbaşında İtalyan Kültürünün önemli konularını ele alan, ya da İtalya ile diğer ülkeler arasındaki ilişkileri inceleyen özel sayılar çıkarmakla da tanınan *Il Veltro*, İtalya Cumhurbaşkanı'nın 1979 da sözkonusu olan Türkiye gezisi nedeniyle, 24. özel sayısını iki ülke arasındaki ilişkileri inceliyen yazılarla dolu olarak çıkarmış bulunuyor. Gerçekten de büyük boyda (4°) 539 sayfa tutan bu özel sayı, Türkiye ile İtalya arasında en eski çağlardan günümüze değin ilişkileri her yönüyle inceleyen '36' makaleyi içermektedir.

İki ülkenin Cumhurbaşkanıları Sn. Sandro Pertini ile Sn. Fahri Korutürk'ün mesajlarından ve Dergi yazıkurulunun açıklamasından (3-8) sonra inceleme yazıları, tarihsel gelişime de uygun olarak '4' bölüm içerisinde verilmekte (9-520), bunları da "Dünya'da İtalyan etkinlikleri" ile, özel sayıda yazıları bulunan araştırmacıların kısa biyografilerini içeren birer ek izlemektedir.

I - *Antikite'den XV. yüzyıl sonlarına kadar İtalya ve Türkiye başlığını taşıyan 1. bölümde ilk yazı, Troia'nın düşüşünden M. E. V. yüzyıl sonlarına kadar Anadolu ile İtalya arasındaki ilişkiler'i inceleyen Giuseppe Nenci'nin (9-19). Troia Savaşlarından sonra Batı Anadolu'dan Sicilya'ya göçler olduğunun bilindiğini, Anadolu ve İtalya kültürleri arasında benzerlik ve yakınlıklar bulunduğunu belirten G. N., Etrüskler'in Toscana'ya göç etmelerinin ise henüz aydınlatılmamış bir sorun olduğunu söylüyor ve son arkeolojik araştırmaların, her iki yarımadaanın *Grekler'den önce de kendilerine özgü birer kültür evresine eriştiklerini gösterdiğini ekliyerek Prof. Akurgal'ı ve onu izleyen Türk araştırmacıları övgüyle anıyor.**

Kapadokya'da Klâsik Kültür ve Hristiyanlık konusunu ele alan Massimiliano Pavan, bölgenin doğu'dan ve batı'dan gelen değişik doktrin ve görüşlerin etkisi altında kaldığını belirttikten sonra payen kültürden hristiyanlığa geçişte özellikle Kapadokyalı rahiplerin rolleri üzerinde duruyor (21-34).

Renata L. Cargnelli, *Trabzon, unutulmuş İmparatorluk* başlığını verdiği incelemesinde, Doğu Roma İmparatorluğu'nun son kalıntısı olan Trabzon İmparatorluğunun, yüzölçümü yönünden büyük olmadığı halde zengin gümüş madenlerine dayanarak bağımsız bir ekonomi güdebildiğini ve Avrupa ile Asya arasındaki ticaret ve yetenekli Cenevizli tüccarlar yüzünden refah içerisinde bir ülke durumuna geldiğini belirtiyor (48 vd.). 2,5 yüzyıl barış içinde yaşamış bu imparatorluk yöneticilerinin "mükemmel birer diplomat" ve "sabırlı birer görüşmeci" olduklarını

söyleyen R. C., bu imparatorların ellerinde “gizli bir silâh” bulunduğunu, güzellikleriyle tanınan prenseslerini Selçuklu ve Osmanlı Sultanlarıyla olduğu kadar Balkan ve Kafkas Kralları ile evlendirme politikası izlediklerini (50 vd.) açıklıyor.

Semavi Eyice, *Türkiye’de Cenevizlilere ait eserler* başlığı altında, daha çok *Galata, Enez, Foça* ve *Amasra*’daki Ceneviz yapılarını ve kalıntılarını özetliyor (61-73).

Venedik ve II. Murad döneminde Osmanlı genişlemesi sorununa eğilen Maria M. Alexandrescu - Dersca’nın makalesi, bu konudaki yayımların dışında Venedik arşiv belgelerine dayanan ciddi bir araştırma niteliğinde. Yazar vardığı sonuçları şöyle özetliyor:

“II. Murad ve komutanlarının saldırgan siyasaları karşısında *Venedik*, 1421-1423 yılları arasında *Ege* bölgesinde kendine ait toprakları ve kudret ve zenginliğinin temel dayanağı olan ticari çıkarları ile gemi ulaşımı hakkını gözetim ihtiyatlı bir politika izledi. Cumhuriyet, bu tutumunu yalnızca *Selânik*’i savunma durumunda kaldığı uzun ve usanç verici bir savaş süresince 1425-1430 yılları arasında bıraktı.

“Osmanlılara karşı birleşen devletler arasındaki çıkar ayrılıklarının ve hıristiyan kara ordusu ile donanması arasındaki eşgüdüm noksanının bir sonucu olan *Varna* bozgunundan (1444) sonra Venedik, bir yandan donanmasıyla *Ege*’deki topraklarının sahillerini korumağa çalışırken, Osmanlı ilerleyişine *silâhli barış* politikası ile karşı çıktı. Bu, gerçekçi bir politika idi.

“Cumhuriyet, Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinde hıristiyan devletler arasında üstün bir yer elde etmeği uygun bulmuştu. Ve Venedik teb’ası olanlar, bu ikili oyundan ötürü kendilerine serzenişte bulunmağa kalkıldığında, gururla şunu açıklıyorlardı: Biz önce Venedikli, sonra hıristiyanız!” (91 vd.).

Anna Maria N. Patrone, görünüşte çok işlenmiş bir konuyu “*İstanbul 1453. Bir İmparatorluğun sonu*”nu ele alıyor. Bununla birlikte son olarak A. Pertusi tarafından derlenen çağdaş gözlemcilerin verdikleri bilgilerin ışığında yeni bir değerlendirme yapıyor. *İstanbul*’un Türklerin eline geçmesinin politik ve dinsel açıdan önemli olmakla beraber “özellikle kültürel açıdan derin yankılar” doğurduğunu, “Bizans ile Batı Avrupa arasında yararlı sonuçlar veren karşılıklı kültür adamları alışverişi”nin birdenbire değişikliğe uğrayarak “batılı bilgilerin Grek dil ve kültürünü yerinde öğrenmek için *İstanbul*’a gitmelerinin” sona erdiğini, buna karşılık “Bizans İmparatorluğunun düşünen beyinlerinin kaçışlarının” yoğunlaştığını belirten yazar, (99) fethin ilk günlerinde görülen yıkma, yağma ve şiddet olaylarının “her savaşı izleyen, hatta hıristiyanlar arasındaki savaşlarda da görülen” boyutları aşmadığını, bunun sonraları abartıldığını söyleyerek makalesini şöyle bitiriyor:

“Avrupa bundan böyle kendisinin *Bizans*’a karşı olan borçlarını unutmuş göründü ve yalnızca Klâsik kültüre karşı hayranlığını korudu: Artık hiç kimse, Yunan bağımsızlık savaşı dönemlerinde bile, Bizans Kültüründen değil de yalnızca Temiskocles ve Pericles’ten söz etti.” (102).

Eugenio D. D’Alessio da, 1 Haziran 1453 tarihli Osmanlı - Ceneviz anlaşmasını değişik bir açıdan ele alıyor: *Galata Cenevizlileri ile II. Mehmed arasındaki barış andlaşması* (s. 103-118).

Sözkonusu anlaşmanın bilinen grekçe '2' kopyası ile Fransızca ve İtalyanca çevirileri arasında pekçok farklar bulunduğunu belirten E. D., 1453 andlaşması ile 1613 de yenilenen ve orijinali Türkçe olan metin arasında da tutmazlıklar görüldüğüne değinerek, mevcut kopyaların hiç birinin 1453 de *Pera*'da imzalanan metin olmadığı sonucuna varıyor (114).

Şehzade Cem'in *Piemonte*'ki esirlik yaşamına ilişkin bir makale yayımlanmış olan Romain Rainero, bu kez de *Sultan Cem'in İtalya'daki esareti ve ölümü* üzerinde duruyor (119-122). Bilinen olayları özetleyen R. R., Cem'in öldürülmesini, "Hristiyan Avrupa ile Osmanlı dünyasının barış içinde bir arada yaşaması varsayımının kapanması" olarak değerlendiriyor ki (122) o dönemde "barış içinde birarada yaşama", ne yazık ki "varsayım" aşamasına bile erişememişti!.

II - XVI. yüzyıldan günümüze adı verilen ikinci bölüm de gene siyasal konulara ilişkin araştırmalara ayrılmış.

Burada *İstanbul'daki Venedik Baylolarının Relazione'leri* adlı ilk yazı *Venezia e i Turchi (Venedik ve Türkler)* adlı ünlü yapıtın yazarı Paolo Preto'nun. Ancak P. P. çok önemli oldukları bilinen bu belgeler grubunu ele aldığı incelemesinde, nedense, olumlu yönlerden çok Bayloların çalışmalarını güçleştiren bazı olumsuz durumlar üzerinde durmaktadır. Gerçekten de, Bayloların işlerini yürütebilmek, istedikleri sonuca ulaşabilmek için Türk yöneticilerine "hediye" verme zorunda kalmaları ve bunun giderek bir "hediye verme sanatı" haline gelmesi (s. 128), bazı gerçek verilere dayansa bile Osmanlı yönetiminde bütün işlerin hediye ya da açık deyimiyle "rüşvet"le yürütüldüğünü ileri sürmeğe ve hediye'yi Türklere özgü bir uygulama olarak kabul etmeğe olanak yoktur. Bunun gibi, Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet arasında savaş başladığında Bayloların tutuklanmasını da (128 vd.) güvenlik gerekçesiyle bir "interner" olayı diye değerlendirmek kuşkusuz daha gerçekçi olur.

Bütün bunlarla birlikte P. P., *Relazione'leri* "siyasal ve askeri noktalar üzerinde kimi zaman uzun ve kıymetli bilgiler veren, ancak Batı'da tartışması yapılmaksızın yaygın olan ve Türk ulusunu kaba-saba, edebiyattan yoksun, bilime ve uygarlık yolunda her türlü ilerlemeğe düşman kabul eden kanaata uygun olarak, kültür ve edebiyat olaylarıyla ilgili herhangi bir bilgi vermeyi sistemli olarak ihmal eden" birer metin olarak görmektedir (s. 130).

İtalya'da Türkçe öğrenimi ve Türkçenin İtalyan edebiyatı ve dili üzerindeki etkileri gibi önemli bir konuyu ele alan Manlio Cortelazzo, *XVI. yüzyıl İtalya'sında Türkçe hakkında bilinenler* adlı incelemesini '4' bölüme ayırmış. Kuramsal ve uygulamalı çalışmalara ayrılan ilk bölümde yazar, 1525-1530 yılları arasında *Venedik*'te basılan ve *Herhangi bir şeyin Türkçe olarak nasıl sorulduğunu öğrenmek isteyenler için el kitabı* adlı sözlükten başlayarak, XVI. yüzyılda bu tür birkaç basit sözlüğün hazırlanıp bastırıldığını ve gerçek bir sözlüğü de içeren ilk Türkçe gramer'in 1533 de *Firenze*'de basılan Filippo Argenti'nin *Türkçe konuşma kılavuzu ve isimler ve fiiller sözlüğü* olduğunu hatırlatmaktadır (133 vd.).

Türkçeyi çok iyi bilen elemanlara gereksinme duyan Venedik'in 1551 de *İstanbul*'da *Giovani di lingua* denen gençleri yetiştirmek için özel bir okul açtığına değinen M. C., bundan sonra Türkçenin İtalyan edebiyatı üzerindeki etki-

lerine geçiyor ve Venedikli şair A. Caravia'nın bir şiiri ile bir Arnavut fıkrasını ve G. Malmignati'nin *L'Ordaura* adlı trajedisinden bazı temaları bu yankının örnekleri olarak gösteriyor (138 vd.). Son olarak, İtalyancaya geçen Türkçe sözcükler'e değinen M. C., bu konudaki araştırmalara dayanarak bazı örnekler vermektedir (140 vd.).

Loredano Olivato, *Rönesans döneminde Türkler arasında bir Vicenza'lı* diye nitelediği Giovan Maria Angioiello'nun *Historia Turchesca* adlı eserinin gerek kendi çağında, gerekse sonraki yüzyıllarda pek değerlendirilmediğini, oysa onun Fatih Mehmed dönemi Türkiye'si ve Türkler hakkında çok önemli bilgiler verdiğini belirterek bundan bazı örnekler aktarıyor (143-148).

1503-1509 yılları arasında *İstanbul*'da yaşayan Teodoro Spandugino'nun Türkler hakkında bilgiler veren kroniği, Christian Villain-Gandossi tarafından yeniden değerlendiriliyor. Sözkonusu kroniğin yayımlanmış baskıları hakkında bilgi veren C. V. G., eserin ilk orijinal versiyonunun Montpellier Üniversitesi kütüphanesinde bulunduğunu belirtiyor ve bu metnin 1. bölümünü yayınlıyor (151-171).

Pîrf Reis'in Kitab-ı Bahriye'sinde İtalya hakkındaki bilgileri İtalyancaya çevirerek gerekli notları da ekleyen Alessandro Baussani (173-195), bu ünlü yapıtın bilimsel bir yayımının da henüz yapılmadığına dikkati çekiyor.

Akdeniz ticaretine ilişkin yayınları ile tanınan Sergio Anselmi, bu kez de *XV - XVIII. yüzyıllarda Akdeniz'de Korsan savaşı*'na yeni bir yaklaşımla eğiliyor. Korsanlığın gerçekte *Fenikeliler* döneminde başlayan bir savaş türü olup hıristiyan ulusların da bunu benimsediklerini ve daha XV. yüzyıl sonlarında korsanlığın *İngiltere* ve *Baltık* sahillerine yayıldığını, *İstanbul*'un Türklerin eline geçmesinden sonra şiddetini artırdığını ve XVI. yüzyıl başlarında Berberi ülkeleri birer üs haline gelirken *Adriyatik* sahillerinde *Uscoc*'ların da Avusturya'ya dayanarak faaliyetlerini yürüttüklerini belirtiyor. Bundan sonra XVI. yüzyıldaki durumu özetleyen yazar, Türk korsanları diye şöhret yapan kimi denizcilerin Uluç Ali Paşa örneğinde olduğu gibi gerçekte islâmiyeti sonradan kabul etmiş birer hıristiyan olduklarını (203), Barbaros Hayreddin ve Turgut Reis'in ise, korsan faaliyetlerinde bulunmakla birlikte, "çok yetenekli birer amiral ve kudretli birer devlet adamı" olduklarını açıklıyor (205).

Andrea Csillaghy, *Venedikliler, Türkler ve Macarlar. Pek iyi anlaşılammış bir güç hakkında Macar kayıtları* başlıklı yazısında (215-227), Osmanlı İmparatorluğunun sosyal, politik ve kültürel yapısı hakkında Batı'da gerektiğince anlaşılammış olan bazı özelliklerini belirtirken, bir bakıma da Paolo Preto'nun *Venezia e i Turchi* adlı yapıtının genel eleştirisini yapmaktadır.

Venedik açısından Türk kültürünün nasıl geliştiğini ve değiştiğini sergilemek isteyen Preto'nun kullandığı belgelerin küçümsenmeyecek bir özelliğine değinen A. C., bu belgelerin genellikle Asya dünyasına ve özellikle Türklere karşı kinici ve hurafelerle karışık mistik bir efsanenin Avrupa'da kuvvetli olduğu bir döneme ait olduklarını öne sürmekte, buna birer kanıt olarak ta, Preto'nun, *Venedik*'te yerleşen Türklere karşı halkın hoşgörü ile bağdaştırılmayan davranışlarından söz ettiğine, hatta kitabının ikinci bölümünün 2. kısmına *Le profezie sui Turchi* (*Türkler*

hakkında kehanetler, önyargular) başlığını koymak gereğini duyduğuna dikkati çekmektedir (s. 216).

Venedik kaynaklarına da yansıyan bu "Türk korkusu"nun, Türk asıllı Macarlarda da görüldüğüne değinen A. Csillaghy, Preto'nun "mühtediler" sorununu, "Venedik sosyetesini Türk toplumunun ideolojik-politik modeli ile lehçe yönünden karşılıklı bir etkileşime sürükleyen ve nitelik ve nicelik yönlerinden ne kadar tartışmalı da olsa, uygar ve hıristiyan Venedik Cumhuriyeti'nin üstünlüğünü kanıtlayan" bir olgu diye değerlendirmesini, "bir yönüyle Avrupa'da hıristiyanlıktan ayrılanlara karşı uygulanan cezaları ilgilendiren, öte yandan da başta yahudiler olmak üzere hıristiyan tacirleri, burjuvaları ve entellektüelleri Osmanlı topraklarına çeken temel nedenleri içeren böylesine nazik bir sorunu" açıklama bakımından "kabul edilmesi zor" bir görüş olarak eleştirmektedir (218).

Osmanlı hizmetine giren Venedikliler içerisinde en tipik örneğin Doc Andrea Gritti'nin oğlu olup *Buda*'da Macaristan'ın yöneticiliğine değin yükselen Alvisse Gritti olduğunu hatırlatan A. C., "Venedik asillerinin, Türk donanmalarına ve ordularına komuta eden, vezir-i azamlığa kadar yükselen" mühtedileri "kabul etme zorunda" kalmasını da, Türk toplumunda asil bir sınıf bulunmaması ve, Bertrandon le Bronquière'in yüzyıllarca önce işaret ettiği gibi, Türk yönetiminin "Venedik oligarşisi"ne göre "daha demokratik" olması ile izah etmek gerektiğini belirtmektedir (220).

Achille Olivieri, *Bir Akdeniz modeli. Cristoforo da Canal'da gemi şehri* adlı yazısında *Venedik* ile *Istanbul* arasındaki kültür etkileşiminden kaynaklanan önemli bir girişimden söz etmektedir. *Della milizia marittima (Deniz kuvvetleri)* kitabının yazarı olan C. Canal'ın "savaş makinası" ve özellikle savaş esirleri için *Açık cezaevi* projeleri, ancak XIX. yüzyılda gerçekleştirilecek uygulamaların ilk örnekleri olarak değerlendirilmektedir (229-240).

Giorgio Vercelin, Türklerin *Akdeniz* ve Avrupa ticaretindeki yerleri yönünden çok önemli olan bir konuyu, *XVI. yüzyıl sonlarında Venedik'te Türk tüccarları* konusunu ele alıyor.

İlk Türk tüccarlarının XVI. yüzyıl başlarında *Venedik*'te görüldüklerini, dil, gelenek ve görenek gibi değişik güçlüklerle karşılaşan bu tüccarlara yardımcı olmak amacıyla *messeti* denen simsarlar, komisyoncular kullanıldığını hatırlatan G. V., bu simsarlardan Zuane Zacra'nın tuttuğu defteri değerlendirmektedir.

Zacra'nın defteri 1590-1602 yılları arasında '12' yıllık bir dönemi içermektedir. Bu dönemde Zacra'nın '197' satışa aracılık ettiği, bunların yıllara dağılımının çok farklı olup, 1592 de '30' satış işlemi yapılmışken, ertesi yıl 1593 de bunun '8' e düştüğü görülmektedir (s. 244). Defterde adları geçen tüccarlarının tümünün Türk olmadığı, içlerinde satış işlemini farsça kayıt ettiren "İranlı Türkler"le kimi Ermenilerin bulunduğu, bununla birlikte çoğunun *Halep, Edirne, Ayaş, Ankara, Beypazarı* ve *Tokat*'tan geldikleri anlaşılmaktadır (246).

Kontrat defterinde, *Levante*'den gelen çoğu Türk olan bu tüccarların sattıkları mallar, bunların *Venedik* dükası olarak bedelleri ve satın alanların kimlikleri de gösterilmiş bulunmaktadır. Satılan malların başında *sof* kumaşlar geliyordu (247). Osmanlı ülkelerinden gelen tüccarların kendi mallarını kimi kez *damasco*'larla

ya da İngiliz ve Flandr kumaşları ile veya cam ile değiştirmeleri de dikkati çekmektedir.

G. Vercelin, Z. Zaccra'nın kontrat defterini her yönüyle inceleyip konu ile ilgilenen araştırmacılara kıymetli bilgiler verdiği bu araştırmasının sonuna, sözkonusu defterin büyük bir kısmını da eklemiş bulunmaktadır.

Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe belgeler üzerinde çalışmış ve bunların bir bölümünü yayınlamış olan Tayyib Gökbilgin, *Kanunî Süleyman döneminde Venedik ile Türkiye arasında ilişkiler*'i daha çok belgelere dayanarak sergilemektedir. Makalede, 1540 barış andlaşması ile sona erdirilen savaş durumu dışında bu dönemdeki ilişkilerin dostluğa ve ticari alış-verişe dayandığı vurgulanarak bunlardan örnekler verilmektedir (277-290).

İslâma dönüş ve Venedik Engizisyonundaki bir davada Kutsal Daire başlığı altında Lucia Rostagno, Batı'da ve Doğu'da yüzyıllarca etkinliğini sürdüren *dönme* (ihtida) sorunuyla ilgili ilginç bir davayı inceliyor. Bu konu üzerinde geniş bir araştırma hazırladığı anlaşılan yazar, burada Türk (yani müslüman) olan Malta'lı papaz Alfonso'nun 1690-1692 yılları arasında Venedik Engizisyonunda görülen davası üzerinde duruyor (293-313):

1589 da *İskenderiye*'de müslümanlığı kabul eden ve onun şartlarını yerine getirip sünnet olan Alfonso, bir süre sonra gene hristiyanlığa dönmüşse de, çok geçmeden *Lefkoşe*'de ikinci kez *Türk olmağa* kalkıştığında, oradaki Fransız Konsolosu tarafından yakalattırılıp *Venedik*'e gönderilmiştir. Venedik Cumhuriyeti'nin, kendi tebaası olmayan ve kendine ait topraklarda da geçmeyen bu olayın davasına bakması, "dönme" sorununa ne denli önem verildiğini göstermektedir (305). İki yıl süren bir mahkemeden sonra papaz Alfonso, hristiyanlığa döndüğünü açıkça belirtmeğe ve *Kutsal Daire*'nin uygun göreceği kadar hapis cezasına mahkûm edilmiş, ancak ertesi yıl serbest bırakılmıştır.

Giovanni Curatola, *Topkapı'daki seramikler karşısında* adını taşıyan makalesinde, Topkapı Sarayı Müzesindeki belli başlı çini koleksiyonlarının teknik ve estetik özelliklerini ve İznik çinileri ile aralarındaki ilişkileri belirtmeğe çalışıyor (315-325).

Susan Skiliter, yalnız değişik dinlerden olanlar arasında değil de, aynı dinin ayrı mezheplerini kabul edenler arasında görülen bağnazlığın neden olduğu bir olayı, *Osmanlı döneminde Sakız'da dini bir bağnazlık olayı: Konsül Osborne'un evlenmesi* başlığı altında inceliyor. (327-335). Anglikan Kilisesinden olan *Sakız*'daki İngiliz Konsolosu Thomas Osborne'un 1584 de adadaki katolik bir İtalyan kadınla evlenmesinin büyük tepkilere yol açtığını, Papa'ya bile başvurulduğunu, öte yandan evliliğini kurtarmak isteyen kadının Sakız Müftüsünden *fetva* alırken, İstanbul'daki İngiliz elçisi Harborne'un başvurusu üzerine Osmanlı Divanı'nın Sakız Sancak-beğine gönderdiği bir Hüküm'le, kız '15' yaşını aşkın ise Fetva gereğince işlem yapılmasını emrettiğini açıklayan S. S., olayın bununla kapanmadığını, İngiliz çıkarlarının tehlikeye düşmemesi için Osborne'un Konsolosluk görevinden alındığını ve birkaç ay sonra da bilinmeyen bir nedenle öldüğünü ekliyor.

Türkler, İtalyanlar ve hayyar makalesinde, *hayyar* sözcüğünü inceliyen Rita Barigigli, bunun Türkçe'ye benzememekle birlikte W. Eilers'in öne sürdüğü gibi İran kökenli de olamayacağını belirterek, Türk topraklarında XV-XVI. yüzyıl-

larda havyar ticaretinin yapıldığı ve sözcüğün İtalyanlar aracılığı ile Avrupa'ya yayıldığı sonucuna varıyor.

Günümüzde islâm devletlerinin “modernleşme”si ya da “islâm rönesansı” diye anılan önemli bir akıma değinen Biancamaria Scarcia Amoreti, *Türk lâisizminin gerçek islâmi öğeleri hakkında düşünceler* başlıklı incelemesiyle Modern Türkiya'nın de ana sorunlarından birine eğiliyor (345-351):

Lâiklik kavramının dinsel olmaktan çok, ideolojik ve politik bir görüş ve değerlendirmeye olduğunu söyleyen yazar, Osmanlı İmparatorluğunun XIX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa ile ilişkilerinin artması sonucunda devlet hayatında *lâik* davranışa yöneldiği yolundaki görüşlerin doğru olmadığına da değindikten (348) sonra Namık Kemal ve Ziya Gökalp'in bu konudaki görüşleri üzerinde duruyor. N. Kemal'i “Fransız devrimiyle ilân edilen özgürlük ve adalet kavramlarına karşı duyarlı olmakla birlikte islâmi geleneğe de henüz sıkıdan sıkıya bağlı birisi” diye kabul eden B. S. A. (349), Z. Gökalp'te ise “İslâm milletleri vatani” ile, “Türk vatani”nin, *ümme't*'le *millet*'in birbirinden ayrıldığına dikkati çekiyor ve *lâisizm*'in islâmi ögesini, Dört Halife dönemindeki efsanevi demokrasi anlayışında buluyor ve başta Mısır olmak üzere islâm devletleri için politik ve ekonomik gelişmeyi sağlayacak ana sorunun, hiçbir zaman “dinsizlik” anlamına gelmeyecek olan “devlet kurumlarının dinsel sembollerden” bağımsız hale getirilmesi olduğunu öne sürüyor.

Gianroberto Scarcia, *Gerçek Mirza Şaft* makalesinde, geçen yüzyılın ünlü Azerbaycanlı şairi Mirza Şaft'ın tarihi ve edebi kişiliğini inceliyor ve onun orijinal ‘io’ şiirini İtalyancaya çeviriyor (353-361).

Türkiye’de opera’nın başlangıcı hakkında yeni tarihlemeler’de Andreas Tietze, İtalyan kültürünün etkilerini belirleyen başlıca örneklerden birisini inceliyor. İlk *opera* eserinin 1486 da meydana getirildiğini, XVI. yüzyılda klâsik tragediyaların müzikal hale dönüştürüldüğünü, ilk Opera Tiyatro’sunun da 1637 de *Venedik*’te kurulduğunu hatırlatan A. T., bu yeni sanatın Osmanlı Türkiyesine etki yapmakta gecikmediğini belirterek bunun somut örneklerini veriyor.

Fazıl Ahmed Paşa’nın, Şehzade Mustafa’nın 1675 de *Edirne*’de yapılan Sünnet düğünü için Venedik Operası’nı getirtmek istediğini ancak bu girişimin gerçekleşmediğini söyleyen yazar, 1667-1670 yılları arasında derlenen Türkçe bir şiire dayanarak *opera* kavram ve sözcüğünün Türkçeye geçtiğini belirtmektedir (364). III. Selim’in 1797 de Topkapı Sarayında yabancı bir trupun sergilediği bir *opera*’yı seyrettiğini hatırlatan A. T., Türkçeye çevrilen ilk *opera* eseri konusunda kıymetli yeni bilgiler vermektedir: Pietro Antonio Metastasio’dan ‘4’ parçanın 1831 de Türkçeye çevrildiğini ve Ermeni harfleriyle *San Lazaro* adasında basıldığını açıklayan yazar (366 vd.), bu çevirinin italyancadan ve bir Ermeni papazı tarafından yapılmış olabileceğini söylemektedir.

Atatürk’ün ölümünden bu yana uzun yıllar geçtiği halde, “Kemalist devrim, yüzyılımızın başlarında ya da Birinci Dünya Savaşının hemen sonunda yeralan diğer devrim hareketlerinden farklı olan kendine özgü niteliği ile bugün, politik-sosyal ve belirli bir ölçüde de ekonomik bir ihtilâl olarak daha iyi değerlendirilebilmektedir” diyen Ettore Anghieri, *Kemal Atatürk: Devlet Adamı* başlıklı maka-

lesinde (371-388) modern Türk devletinin nasıl kurulduğunu anlatıyor. Atatürk Devrimi'nin benzeri bulunmayan bu kendine özgülüğünü, büyük bir yenilgiyi izleyen Kurtuluş Savaşı döneminin başlatılmasında ve zaferle sonuçlandırılmasında olduğu kadar, politik, sosyal ve dini hayatta çok esaslı değişiklikler doğurmasında ve ödün vermeyen, büyük bunalımlar yaratmayan, büyük çapta kan dökülmesine yol açmayan yaratıcı gelişmesinde ve nihayet bu devrimin tek bir kişinin düşünce ve girişimlerine bağlı olmasında gören yazar, Kemalist İhtilâli'nin başarısını da M. Kemal'in *ulusal sır* diye nitelendirdiği, herşeyi zamanı geldiğinde ve sindire sindire yapmaya dayanan "basit, yararlı ve gerçekçi politik felsefe"de bulmaktadır (371).

Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk hakkındaki yayınları ile tanınan Romain Rainero, *Faşizm döneminde İtalyan - Türk ilişkileri* başlığı altında, K. Atatürk B. Mussolini ilişkileri üzerindeki çalışmasının bir özetini veriyor (391-396):

Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkileri '2' evreye ayırmak gerektiğini belirten R. R., 1922-1928 arasında Mussolini'nin güven vermeyen kararsız ve belirli bir amaçtan yoksun politikası gereği "tansiyon"un zaman zaman yükseldiğini, ancak 30 Mayıs 1928 tarafsızlık anlaşması ile ilişkilerin normal bir biçime dönüştüğünü, 4 Ocak 1932 andlaşması ile de aradaki anlaşmazlıkların giderildiğini açıklamaktadır.

III. - Dergi'nin *Kültürel İlişkiler* bölümünde '5'i inceleme niteliğinde '8' makale bulunuyor.

Giovanni Pugliese Carratelli, *Anadolu'nun Klâsik Çağ öncesi dilleri ve tarihi araştırmalarında İtalyanların katkısı* başlığı altında (399-404), Piero Meriggi'den günümüze değin İtalyan bilim adamlarının *Anadolu'nun* eski dilleri ve Klâsik Çağ öncesi tarihi üzerindeki çalışmaları hakkında kısa bilgiler veriyor.

Doro Levi'nin *Küçük-Asya'da İtalyan arkeolojik çalışmaları* adlı makalesi de G. P. Carratelli'yi tamamlayıcı nitelikte. İtalyan uzmanlarının 1913 den bugüne *Anadolu'daki* arkeolojik çalışmalarını özetliyor. Bu konuda dikkate değer ve *Topraklı* buluntuları üzerinde duruyor (407-424).

Çağdaş Türk tarihi ve Yeni Türk Edebiyatı üzerindeki çalışmaları ile tanınan Giacomo E. Carretto, *Modern Kültür döneminde Türkiye ve İtalya'yı* karşılaştırıyor (427-444). Aslında *modernizm*'in iki ülke arasında farklı kavramlar olduğunu, Osmanlı İmparatorluğu yönünden *modernleşme*, Batı Avrupa'da belirginleşen "düşünce biçimi"ni kabul etmek anlamına gelirken (427), ulusal bir dil'e kavuşmuş olan İtalya için siyasal birliğe ve çağın ekonomik endüstriyel ilerleyişini ulaşmak demek olduğunu belirten yazar, Türkiye'de *modernleşme*'nin *ulusallaşma* akımına paralel olarak geliştiğine değinerek, XIX. yüzyıldan günümüze değin iki ülkedeki kültürel hareketleri birbirleriyle ilgileri ve etkileri yönünden özetliyor. Bu konuda dikkate değer örnekler veren G. C., "Türkiye ve İtalya'nın siyasal hayatında, aynı toplumsal davranışlar olarak günümüz dünyasında yaygın ideolojilerden kaynaklanan müsterek öğelerin bulunduğu" sonucuna varıyor.

Benim İzmirli İtalyanlığım. Bugün, başlığı altında *İzmir*'de doğan, Ankara Hukuk Fakültesinde okuyan ve Osmanlı döneminde *Levantine* ailelerin tarihlerini aydınlatmağa çalışan Livio Missir, İtalyan Büyükelçilerinden Raimondo Gius-

tiniani ile Roma Üniversitesi'nin eski Rektörlerinden Agostino d'Avack'ın İzmir doğumlu olduklarından yola çıkarak, kendisinin de bağlı olduğu Sakızlı Giustiniani ailesi hakkında bazı bilgiler veriyor ve şunu belirtiyor: Osmanlı tebaası olarak yaşayan bu ailelerden gelen İtalyanlar "birçok kültürlerin" mirasçısıdır; bu yüzden de "geleceğin dünyasına daha açık, daha hazırlıklı" hissetmektedirler kendilerini (452).

Yeni Türk Edebiyatı üzerinde çalışan ve Orhan Veli hakkındaki yayımlarıyla tanınan Giampiero Bellingeri, bu kez de *Orhan Veli'nin seçme 20 şiiri* başlığı altında, şairi tanıtan bir girişten sonra onun '18' (?) şiirinin İtalyanca çevirisini yapıyor (455-467).

İtalya'da Türkoloji'nin durumu'nu inceliyen Giacomo E. Carretto (469-480), L. Bonelli'den günümüze kadar geçen yüzyıla yakın sürede Türk dili, edebiyatı, tarihi ve kültürü üzerinde incelemeler ve yayınlar yapan İtalyan bilim adamları ve uzmanlarının başlıca yayınlarını belirtiyor. Derli toplu olarak verilen bilgilerin bu konulara ilgi duyanlar için çok yararlı olduğunda kuşku yok.

Bu bölümün son iki yazısı, Ankara'daki İtalyan Kültür Merkezi Direktörü Luigi Polacco'nun *Bugünkü Türkiye'de İtalyan Kültür etkinlikleri*'ni açıklayan yazısı (483-491) ile *İstanbul'daki İtalyan Kültür Enstitüsü'nün çalışmalarını* sıralayan Adelia R. Sturni'nin raporu (493-500).

IV - *Ekonomik İlişkiler* başlığı ile ayrılan 4. bölümde ise yalnızca bir inceleme bulunuyor. Franco Tagliarini, *İtalya ile Türkiye arasında ekonomik ve çalışma hayatıyla ilgili ilişkiler* başlığı altında (501-520), 1970 sonrası Türkiyesinin ekonomik durumu hakkında rakamlara dayanan bazı bilgiler verdikten sonra, iki ülke arasında 1975, 1976 yılları dışalım ve dışsatım maddeleri ile bunların tutarlarını sıralamakta (510 vd.), son olarak ta *Gökçekaya Barajı* ile *İstanbul Boğaz Köprüsü* yapımındaki İtalyan katkısı üzerinde durmaktadır.

Sonuç olarak, *Il Veltro*'nun Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilere ayırdığı bu özel sayısı ile, iki ülke arasında yüzyılların gerisine giden siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin ne denli köklü olduğu ve geniş boyutlara ulaştığı bir kere daha daha kanıtlanmış olmaktadır. Bu girişimlerinden ötürü Derginin yazı kurulunu ve sözkonusu ilişkileri gözler önüne seren ve bir çok konularda yeni ve kıymetli bilgiler veren incelemelerinden ötürü de Dergide yazıları bulunan bütün araştırmacıları içtenlikle kutlarız.

ŞERAFETTİN TURAN